

เฮลิโคเนีย

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

เฮลิโคเนีย หรือ ธรรมรักษา เป็นพืชในวงศ์ Heliconiaceae มีการผสมข้ามโดยแมลงหรือนก ทำให้เกิดเฮลิโคเนียพันธุ์ลูกผสมขึ้นมากมาย

ลำต้น

เฮลิโคเนียเป็นไม้ล้มลุกน้ำขึ้นดิน มีลำต้นจริงอยู่ใต้ดินเรียกว่า เหง้า หรือ ไรโซม ลักษณะคล้ายขิง และคล้ายผสมกัน เหง้าสามารถแทงหน่อเกิดต้นใหม่จากตาส่วนบนของเหง้าเดิม 1-2 หน่อ ขนานกับผิวดิน

การแตกหน่อของเฮลิโคเนีย แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ลักษณะกอแน่น จะขยายเป็นวงแคบและช้า เพราะหน่อใหม่เกิดห่างจากโคนเดิม
2. ลักษณะกอโปร่ง จะขยายเป็นวงกว้าง เพราะหน่อใหม่เกิดห่างจากต้นเดิม ลำต้นเหนือดินที่เข้าใจว่าเป็นลำต้นนั้นแท้จริงแล้วไม่ใช่ เป็นส่วนที่เกิดจากกาบใบที่ซ้อนเกยแน่นแบบกาบกล้วย แต่เล็กและบางกว่าส่วนนี้อาจเรียกว่าต้นเทียมก็ได้ เมื่อโตเต็มที่จะมีช่อดอกแทงออกมา ต้นเทียมอาจสูงไม่เกิน 30 เซนติเมตร จนถึงสูงกว่า 6 เมตร

ใบ

ใบมีการเรียงตัวสลับกัน 2 แถว ในระนาบเดียวกัน แผ่นใบมีขนาดใหญ่รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า สีเขียว คล้ายสีของใบกล้วย ขอบใบขนาน ปลายใบแหลม โคนใบสองข้างไม่เท่ากัน เส้นกลางใบหนามีเส้นใบย่อยเรียงขนานกันจำนวนมาก ใบอ่อนม้วน บางพันธุ์ได้ใบมีสีแดง

ช่อดอก

ช่อดอกมีรูปทรงและสีสวยงาม โดยจะแทงออกจากกลางลำต้นเทียม ช่อดอกมีลักษณะเป็นช่อดอกตั้งหรือช่อดอกห้อย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบางพันธุ์ บางพันธุ์มีช่อดอกตั้งในระยะแรก เมื่อช่อดอกยาวขึ้นจะห้อยโค้งลงมามีลักษณะเป็นช่อดอกชนิดกึ่งตั้งกึ่งห้อย

ช่อดอกประกอบด้วยส่วนสำคัญ 2 ส่วน คือ

1. ก้านช่อดอก อยู่ระหว่างโคนใบสุดท้ายกับโคนกลีบประดับกลีบแรก
2. กลีบประดับ คือส่วนที่พัฒนามาจากใบ มีสีสันทัดต่างกันตามถิ่นกำเนิด เช่น - เฮลิโคเนียในเขตร้อนของทวีปอเมริกา กลีบประดับมีสีสันทสวยงาม เช่น สีแดง เหลือง แสด ชมพู

-เฮลิโคเนียในแถบแปซิฟิกใต้ มีกลีบประดับสีเขียว

หลังจากช่อดอกแทงออกจากลำต้นเทียมจะมีอายุอยู่กับต้นตั้งแต่ 3 วัน ถึง 6 เดือน ขึ้นอยู่กับพันธุ์

ดอก

ดอกจะอยู่ภายในกลีบประดับ อาจมีได้มากถึง 5 ดอก ดอกของเฮลิโคเนียเป็นดอกสมบูรณ์เพศ ชั้นของกลีบดอกประกอบด้วยกลีบดอกชั้นใน 3 กลีบ และกลีบดอกชั้นนอก 3 กลีบ เมื่อดอกบานกลีบดอกชั้นนอกจะเปิดอ้าออก แมลงสามารถเข้าไปดูคิณนำหวานได้ ทำให้เกิดการผสมพันธุ์ขึ้น ดอกจะบาน 1 วัน ก่อนจะหลุดร่วง แล้วเหลือเพียงรังไข่

ผล

ผลของเฮลิโคเนียมีลักษณะคล้ายผลท้อ มีเปลือกแข็งหุ้ม เนื้อนุ่มมีเมล็ด 1-3 เมล็ด ผลมีหลายสี แตกต่างกันตามพันธุ์ เช่น เฮลิโคเนียในทวีปอเมริกา ผลสุกมีสีน้ำเงิน เป็นต้น

สายพันธุ์ของเฮลิโคเนีย

เฮลิโคเนียมีอยู่มากมายหลายสายพันธุ์ ในที่นี้จะขอกล่าวถึงสายพันธุ์ที่ปลูกไว้เพื่อตัดดอกในประเทศเท่านั้น

1. แคริบเบีย (*H. caribaea*) เป็นเฮลิโคเนียขนาดใหญ่ สูงประมาณ 3-4.5 เมตรช่อดอกตั้งขนาดใหญ่ และซ้อนกันแน่น ออกดอกตลอดปี ได้แก่ เพอพูเรียหรือกำมปูแดงดอกใหญ่ ครีมกำมปูเหลืองดอกใหญ่
2. สตริกตา (*H. stricta*) หรือกำมกึ่งเล็ก เป็นเฮลิโคเนียดอกเล็ก สูงประมาณ 0.5-2.5 เมตรช่อดอกตั้ง กลีบประดับแบน ออกดอกตลอดปี ได้แก่ จาไมกันแกระ
3. แวกเนอร์ริยา (*H. wagneriana*) เป็นเฮลิโคเนียขนาดดอกกลางสูงประมาณ 1.8-2 เมตรช่อดอกตั้ง กลีบประดับที่ยังไม่บานมีลักษณะซ้อนกันเหมือนก้างปลา ออกดอกเป็นฤดู ได้แก่ เรนโบว์
4. ซิตาคอร์บ (*H. psittacorum*) เป็นเฮลิโคเนียชนิดดอกเล็ก สูงประมาณ 0.6-2 เมตรช่อดอกตั้ง ขยายกออย่างรวดเร็ว ได้แก่ โกลเด็นทอร์ชหรือกำมกึ่งสีทอง แซสซี่
5. รอสตราต้า (*H. rostrata*) หรือสร้อยกัทลี เป็นเฮลิโคเนียขนาดกลาง สูงประมาณ 1.5-2 เมตร ช่อดอกห้อย กลีบประดับมีสีแดง ตอนปลายมีสีเหลืองคล้ายปากนกแก้ว ถ้าช่อดอกยาวมากอาจจะบิดเวียนเป็นเกลียว
6. คอลลินเซียนา (*H. collinsiana*) เป็นเฮลิโคเนียขนาดใหญ่ สูงประมาณ 3.6-4.5 เมตร กลีบประดับมีสีแดงเข้ม มีนวลสีขาวอยู่ทั่วไป ดอกมีสีเหลืองถึงสีส้มเหลือง ช่อดอกห้อย ออกดอกเป็นฤดู

การปลูกและการดูแลรักษา

การปลูกและการดูแลรักษาเฮลิโคเนียต้องคำนึงถึงสิ่งสำคัญดังต่อไปนี้

1. แสงและอุณหภูมิ
2. ดินและการเตรียมดิน
3. การให้น้ำ
4. การให้ปุ๋ย
5. การตัดแต่งพุ่มต้น

แสงและอุณหภูมิ

แสงเป็นปัจจัยสำคัญในการปลูกเฮลิโคเนียเพื่อตัดดอกจำหน่ายเนื่องจากมีผลต่อการออกดอกและสีของดอก ยกตัวอย่างเช่น

- เฮลิโคเนียพันธุ์วิตาคอร์บต้องปลูกกลางแจ้ง ช่อดอกจะน้อยเมื่อได้รับแสงที่มีความเข้มน้อย

- เฮลิโคเนีย *H. mariae* สีของกาบรองดอกจะสดขึ้นเมื่อต้นได้รับการพร่างแสง

การควบคุมแสงในการปลูกเฮลิโคเนียขึ้นอยู่กับชนิดพันธุ์ด้วย ดังนั้นผู้ปลูกจึงควรศึกษาเฮลิโคเนียพันธุ์ที่ต้องการปลูกให้ดี เพื่อให้ได้ดอกที่มีคุณภาพที่สุด

ส่วนในเรื่องของอุณหภูมิยังไม่มีผลโดยตรงต่อการกระตุ้นให้ออกดอกเร็วขึ้น แต่จะมีผลต่อการหยุดเจริญเติบโตในเฮลิโคเนียบางชนิด เช่น พบว่าหากอุณหภูมิต่ำกว่า 10 องศาเซลเซียส เฮลิโคเนีย *H. psittacorum* จะหยุดการเจริญเติบโตหรือไม่เจริญเติบโตตามปกติ

ดินและการเตรียมดิน

เฮลิโคเนียสามารถเจริญเติบโตได้ดีในดินเกือบทุกชนิด แต่ถ้าปลูกด้วยดินที่เฮลิโคเนียชอบจะดีกว่า ซึ่งมีลักษณะดังนี้

1. มีอินทรีวัตถุสูงและมีการระบายน้ำดี ได้แก่
 - ดินผสมใบก้ามปู ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก แกลบดำ เปลือกถั่ว
 - ดินผสมปุ๋ยหมัก ถ่านแกลบ เปลือกถั่ว เศษไม้ผุ เป็นต้น

ในส่วนของการเตรียมดินสามารถทำได้โดย

2. ขร่องแล้วทำแปลงปลูกกว้างประมาณ 2-3 เมตร ความยาวตามขนาดของพื้นที่

สำหรับภาคกลาง

3. สำหรับภาคอื่นไม่ต้องขร่อง แต่ทำแปลงปลูกกว้าง 1-1.5 เมตร

4. ขุดหลุมปลูกลึกประมาณ 30 เซนติเมตร กว้างประมาณ 10-30 เซนติเมตร ขึ้นอยู่กับขนาดต้น ชนิด และพันธุ์

5. ใส่ปุ๋ยเคมีกับปุ๋ยซุเปอร์ฟอสเฟตคลุกเคล้ากันลงในหลุมปลูก

6. เว้นระยะปลูกระหว่างต้นและระหว่างแถวไม่น้อยกว่า 1x1 เมตร ระยะปลูกขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นชนิด พันธุ์ อัตราการเจริญเติบโต การแตกหน่อ

7. พรางแสงในระยะแรกหรือถ้าเห็นว่าใบเขียวแห้ง ลีอกน้ำตาลแสดงว่าได้รับแสงมากเกินไป

การให้น้ำ

พืชมีชอบน้ำมากอย่างเฮลิโคเนีย หากได้รับน้ำไม่เพียงพอจะทำให้เกิดปัญหาเรื่องการเจริญเติบโต เช่น

- ช่อดอกมีขนาดเล็ก
- ลีสันช่อดอกไม่สดใส

อาการขาดน้ำของเฮลิโคเนียสังเกตได้จากใบที่ห่อม้วนในเวลากลางวัน หรือขอบใบตลอดจนใบเหลืองและมีรอยไหม้สีน้ำตาล

ในฤดูร้อนผู้ปลูกควรหาเศษหญ้าหรือฟางแห้งมาคลุมผิวดินบริเวณ โคนต้น เพื่อช่วยลดการระเหยของน้ำ

ส่วนการให้น้ำอาจใช้วิธีแบบสปริงเกอร์หรือใช้เรือเดินตามร่อง แล้วฉีดพ่นน้ำขึ้นแปลงก็ได้

การให้ปุ๋ย

การให้ปุ๋ยเฮลิโคเนียควรปฏิบัติดังนี้

1. ใส่ปุ๋ยเคมีสูตรเสมอ เช่น 16-16-16 สลับปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมักหลังปลูก เพื่อช่วยเร่งการเจริญเติบโตของต้น

2. ใส่ปุ๋ยที่มีธาตุฟอสฟอรัสสูง เพื่อเร่งการออกดอก เช่น สูตร 10-30-10, 13-13-21

3. ใส่ปุ๋ยที่มีธาตุเหล็กเพิ่มในช่วงออกดอก เพื่อให้ใบเข้มและได้ดอกมีสีสด

การตัดแต่งพุ่มต้น

เฮลิโคเนียเป็นพืชที่แตกกอและเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ดังนั้นการตัดแต่งพุ่มต้นจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก โดยเฉพาะต้นอายุ 2-5 ปี กอจะแน่นทำให้คุณภาพดอกลดลง ดังนั้นหลังจากตัดดอกจำหน่ายแล้วควรตัดต้นทิ้งไปเลย เนื่องจากธรรมชาติของไม้ชนิดนี้จะให้ดอกต้นละครั้งเท่านั้น

การขยายพันธุ์

การขยายพันธุ์เฮลิโคเนีย สามารถทำได้ 2 วิธี คือ

1. การแยกกอ
2. การเพาะเมล็ด

การแยกกอ

การแยกกอหรือการแยกหน่อเป็นวิธีการขยายพันธุ์ที่นิยมมากที่สุดในการปลูกเฮลิโคเนีย อาจเพราะทำได้ง่าย ทำให้ได้ต้นใหม่ในระยะเวลาสั้นๆ การแยกกอทำให้เฮลิโคเนียเจริญเติบโตต่อไปได้ดีกว่าที่จะปล่อยให้แตกกอจนแน่น

การแยกกอทำได้โดย

1. ใช้มีดที่คมและสะอาดตัดแยกเหง้าที่มีต้นที่ยึดติดอยู่ 1-2 ต้น
2. จุ่มส่วนที่มีรอยตัดลงในน้ำยาฆ่าเชื้อรา
3. นำส่วนที่ตัดแยกออกมาไปชำในถุงพลาสติกที่มีวัสดุชำอยู่
4. ใช้วัสดุที่สามารถระบายน้ำได้ดี อาทิ ทรายและขุยมะพร้าว ดินผสม
5. นำถุงชำหน่อเฮลิโคเนียไปวางไว้ในที่ร่มแสงรำไร ทิ้งไว้ราว 4-5 สัปดาห์ รากและ

หน่อจะเริ่มงอก

6. หากต้องการลดขั้นตอนโดยการนำไปปลูกในแปลง ไม่ต้องชำก่อน ต้องตัดแยกหน่อที่มีลำต้นที่ยึดติดอยู่ 3-5 ต้น

7. พยายามรักษาระบบรากของเฮลิโคเนียให้ดีที่สุด เพราะมีผลต่อการตั้งตัวของต้นและการออกดอก

โรคพืช

โรคที่พบว่าสร้างปัญหาให้แก่เฮลิโคเนียบ้าง ได้แก่ โรคที่มีสาเหตุจากจุลินทรีย์ และโรคที่เกิดจากแมลง เช่น

1. โรคโคนเน่าและรากเน่า เกิดจากเชื้อรา *Phythium* อาการที่พบคือ ลำต้นช้ำ นิ่มเมื่อบีบดู บางครั้งลำต้นที่ยึดจะหักล้มลงประมาณครึ่งต้น

การป้องกันกำจัด ทำได้โดยสร้างระบบระบายน้ำให้ดีและจุ่มต้นพันธุ์ในยาป้องกันเชื้อราก่อนการปลูก ถ้าพบว่ามีอาการมากควรฉีดพ่นสารเคมีกันเชื้อราเดือนละครั้ง

2. โรครากปม มีสาเหตุมาจากไส้เดือนฝอย ทำให้ต้นเหี่ยวและแคระแกร็น เพราะไส้เดือนฝอยไปดูดท่อน้ำและท่ออาหารของเฮลิโคเนีย

การป้องกันกำจัด ทำได้โดยนำสารเคมีจำพวกไวเดทแอล ราดลงพื้น เดือนละครั้ง

3. แมลงศัตรูของเฮลิโคเนียไม่สร้างปัญหามากนัก ที่พบบ้างก็ได้แก่ เพลี้ยอ่อน เพลี้ยแป้ง เพลี้ยหอย ด้วงกินใบ หนอนชนิดต่างๆ มด และไร

การป้องกันกำจัด ได้แก่ การหมั่นตรวจตราดูแล การจับออกจากต้น และหากระบาดมากก็ฉีดสารเคมีกำจัดสัปดาห์ละครั้ง

ความสำคัญทางเศรษฐกิจ

คุณอรรณณ วิชัยลักษณ์ ผู้อำนวยการกลุ่มส่งเสริมการผลิตไม้ดอกไม้ประดับ กรมส่งเสริมการเกษตร บรรยายในหัวข้อ “สถานการณ์การผลิตและตลาดไม้ดอกไม้ประดับในประเทศไทย” กล่าวว่าสำหรับเฮลิโคเนีย มีแนวโน้มการส่งออกสูงขึ้นมากที่นำมาปลูกเพื่อตัดดอกขายจะปลูกที่กาญจนบุรี กลุ่มเกษตรกรอำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี ตัดดอกส่งเนเธอร์แลนด์ และที่อำเภอกลาง จังหวัดภูเก็ต มีบริษัทต่างประเทศมาลงทุนทำ เนื่องจากภูเก็ตเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ความต้องการไม้ดอกมีมาก

คุณประเสริฐ ลมพัด เกษตรกรผู้ปลูกเฮลิโคเนียที่อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี เล่าให้ฟังว่า กลุ่มไม้ตัดดอกทำตั้งแต่ปี 2538 ทำออกมาแล้วไม่มีตลาดก็เลยนั่งคุยกันคิดกัน 3 ปี จึงขายได้ มีการไปจัดโชว์ทุกที่ทั้ง โรงเรียน วัด โรงแรม 1 ปีก็เริ่มมีคนรู้จัก มีตลาดมาถามว่าไม้นี้ปลูกที่ไหน ทำอย่างไร ขอซื้อไปขาย ราคาช่วงนั้น 40-50 บาท ตอนหลังมีคนเข้ามาเที่ยวสวน ขายตามปากคลองตลาด ไม่มีตลาด ทุนน้อย แต่ต้นทุนสูง ไร่หนึ่งลงทุนที่ 100,000 บาทขึ้นไป ต้องใช้ต้นทุนตัวเอง เพราะทาง ธกส. ไม่ให้ ต่อมา มีธนาคารกรุงเทพโทรเข้ามาคุยและให้กู้เงิน วิธีการทำคือ คุยกันว่าจะเอาแบบไหน สินค้าดีจริงหรือเปล่า เลือกลงตลาด ตอนนี้มีบริษัทส่งออกไปฮอลแลนด์ สิงคโปร์ อิตาลี เปิดของโปแลนด์ ไม้ที่ส่งไปทาง Costarica แอฟริกาใต้ เพราะของเราดีดีกว่าสดกว่า ส่งได้หมด จะทำอะไรต้องมานั่งรวมกลุ่มกับผู้ผลิตว่า จะส่งอะไร ยังไง ส่งเท่าไร และทุกคนต้องใช้ราคากลางทั้งหมดไม่ว่าจะขายให้ใคร ไม่มีใครลดแต่แถมให้ ในกลุ่มไม่ได้มีหนังสือ ไม่มีลายลักษณ์อักษรทำด้วยใจ ด้วยความซื่อสัตย์มีอะไรบอกกันมานั่งคุยกัน ที่รู้มา ทุกคนต้องรู้เหมือนกันว่ามีปัญหาอะไรเกิดขึ้น ทุกคนขายได้เท่ากันหมดและหักเงินเข้ากลุ่ม สมาชิกกลุ่มตอนนี้มี 13 คน อยู่คนละอำเภอทั่วจังหวัดกาญจนบุรี แต่ก็ยังรวมกลุ่มกัน มีกลุ่มแพ็คเกจ คัดเลือกที่ไม่ดีคัดออก และหาสายพันธุ์ได้ประมาณ 6-7 ชนิด สวยกว่าเก่าดอกใหญ่กว่าเก่า ซึ่งกำลังผสมอยู่ ผสมเคลือบอเนย เพาะเมล็ดได้ 3 ปี ยาว 10 ซม. 4 ปี จึงรู้ผลว่าดีไม่ดี มีต่างประเทศมาขอซื้อพันธุ์ แต่ไม่ได้ขายพันธุ์ที่ศรีลังกา สั่งมา 20,000 ต้น แต่ไม่ได้ขาย มาเลเซียมาดูพันธุ์เก่าๆ ที่เราขายไม่ได้แต่เขาขายได้ ทางมาเลเซียค่อนข้างจะล้ำหลังที่ทำมาใหม่ๆ เราไม่ปล่อยออกไป ถ้าปล่อยออกไปมีปัญหาแน่นอน อากาศเมืองไทยเหมาะสมแต่ไม้ นี้ไม่ชอบหนาว อุณหภูมิที่ต่ำกว่า 15 องศาจะเริ่มมีปัญหาแน่นอน ดอกไม่บาน แต่ชอบร้อนขึ้น ร้อนแต่มีน้ำ ชอบดินร่วนปนทราย ดินเหนียวไม่ใหญ่เท่าที่ควร ถ้าปลูกดินร่วนปนทรายแล้วน้ำดีจะอยู่ได้ ถ้าน้ำไม่ดีเน่าหมด คนจะปลูกต้องดูว่าที่เหมาะสมหรือเปล่า 1 ปีต่อกอ ให้ผลผลิต 20 ดอก ไร่หนึ่งปลูก 400 ต้น ต้องใช้พื้นที่เยอะไม่เหมือนกล้วยไม้ ใช้พื้นที่มากน้ำดี อากาศได้จึงทำได้ดี ดาหลาเป็นไม้สวยแต่ไม่ทนต้องไปเคลือบแว็กซ์ แต่แพงมาก ถ้าทำดาหลาต้องมีตลาดที่ใกล้บ้าน ถ้าส่งตลาดใหญ่ไม่คุ้ม ถ้าเฮลิโคเนียทำได้ดีก็ทำดีมีกล้วยม่วง มีกล้วยสีขาเข้า มา ตลาดเริ่มเปิดกว้าง

